

Változó struktúrák, versengő stratégiák: a középmagyar mutató névmási módosítók esete

A nyelvi változás során, egy elem grammatikalizációjának fontos következménye hogy a folyamat során elveszett szemantikai jegyeket és/vagy grammatikai funkciókat valamilyen módon meg kell újítani a nyelv rendszerében. A határozott névelő kialakulásával a magyar nyelvben is szükséges lett a névelővé vált mutató névmási módosító, pontosabban az ezt a funkciót betöltő nyelvtani részrendszer megújulása. Mindazonáltal a szerkezeti homonímia évszázadokon át fennmaradt és a rendszer átalakulása rendkívül lassú és többváltozós folyamatként írható le.

Az átalakulás jellege nem igazán megjósolható, habár Elly van Gelderen (2011: 201-202) a nyelvi ciklust tárgyaló áttekintő monográfiájában kimutatta, hogy számos nyelvben a mutató névmási módosító rendszer megújítása két stratégia mentén történik: (i) a régi forma morfológiai vagy (tipikusan adverbialis elemmel történő) lexikális megerősítése, (ii) a konstrukció kibővítése még egy mutató névmási módosító hozzáadásával, azaz egy appozitív névmással. A két stratégia egészen kivételesen egyszerre is megjelenhet egy nyelvben (pl. az óészaki nyelvben ez a két stratégia párhuzamosan adatható).

A magyar nyelv történeti vizsgálata arra enged következtetni, hogy nyelvünkben is legalább két stratégia egymást követő kialakulását, ill. párhuzamos működését lehet kimutatni: az *ezen/azon* és *imez/amaz* alakú módosítók megjelenése és elterjedése az első, míg az ún. determinánsduplázó (*az az ember* típusú) szerkezetek a második stratégia sajátosságait hordozzák. Mi több, a közelre mutató névmás esetében a legrégebbi, eredeti szerkezet is fennmaradt, és jelen van a mai magyar nyelv rendszerében is. A középmagyar korszak folyamán a versengő új stratégiák egyike sem tudja még kiszorítani az eredeti szerkezetet, de érdekes módon egymáshoz viszonyított használati arányuk eltér a mai magyartól: a megerősített névmások előfordulása még nagyobb arányban mutatható ki, mint a duplázó szerkezeteké. Az előadás egy közelmúltban ismertetett kutatást fejleszt tovább, és újabb adatok bevonásával és elemzésével járul hozzá a versengő stratégiák eloszlása mögött húzóó szabályok avagy tendenciák tisztázásához.